

Закон 43. Завоюючи серця і уми оточуючих. Насилля породжує реакцію, яка в кінцевому рахунку обернеться проти вас. Ви повинні обольщати людей, щоб вони захотіли рухатися в вашому напрямку. Соблазнений вами стає преданим слугою. Щоб обольщати людей, потрібно грати на їх індивідуальних психологічних особливостях і на їх слабкостях. Спокійте опір, впливаючи на почуття, грати на тому, що людям дорого, і на їх страху. Якщо ігнорувати серця і уми оточуючих, то вони в результаті вас возненавидять.

Закон 44. Обеззброюючи і приводи в ярость з допомогою ефекту дзеркала. Дзеркало відображає реальність, але це також і досконале зброя обману: коли ви як в дзеркалі відображаєте дії своїх ворогів, в точності повторюючи все, що роблять вони, їм не вдасться зрозуміти, яка ваша стратегія. Ефект Дзеркала кривить, знижує їх, перешкоджає маскувати їх почуття. Підносячи дзеркало до їх душі, ви створюєте у них ілюзію того, що розділяєте їх цінності; підносячи дзеркало до їх дій, ви навчаєте їх урок. Немногі в силі протиставитися влади Ефекту Дзеркала.

Закон 45. Проповідаючи необхідність змін, але не занадто захоплюйтеся реформами. Кожному відволіченно зрозуміла потреба в змінах, але людей, живущих одним днем, формує звичка. Вони болезненно реагують на занадто великі зміни, а це веде до бунту. Якщо ви новачок на вершинах влади або поки тільки намагаєтесь її отримати, влашуйте шоу, демонструючи повагу до старих методів роботи. Якщо зміни необхідні, надайте їм вигляд невеликого покращення минулого.

Закон 46. Ні в якому разі не кажи занадто досконалим. Казатися краще інших завжди небезпечно, але небезпечніше всього не мати гріхів і слабкостей. Зависть породжує таємних ворогів. Розумний чоловік з часом демонструє изъяни, визнає в безгрібних гріхах, щоб захиститися від заздрості і казатися більш людським і доступним. Тільки божества і мертві можуть виглядати досконалими, нічого не побоюючись.

Закон 47. Не заходи далі запланованої цілі; перемігши, знай, коли зупинитися. Миттєвість перемоги – це часто момент найбільшого ризику. В разі перемоги самонадеянність і надмірна впевненість в собі можуть толкнути вас мимо запланованої цілі, а зайдя занадто далеко, ви отримаєте ворогів більше, ніж зможете перемогти. Обдумуванню і ретельному плануванню немає альтернативи. Наметьте ціль, а як тільки досягнете її, зупиніться.

Закон 48. Знайти неопределенність форми. Знаючи конкретну форму, маючи наочні плани, ви відкриваєте себе для нападу. Замість того щоб прийняти форму, яку можуть атакувати ваші вороги, пристосовуйтеся і будьте в постійному русі. Приміть той факт, що немає нічого визначеного і не існує встановлених навічно законів. Найкращий спосіб захистити себе – бути текучим і безформним, як вода; ніколи не ставте на стабільність або постійний порядок. Все змінюється.

НАЦІОНАЛІЗМ У РІЗНИХ РАКУРСАХ

Свого часу я підготував рецензію на книгу „Крізь пекло Гулагів: Документи, спогади, нариси”, яка побачила світ у 1996 році в „Полічці „Карпатського краю” і запропонував одній із закарпатських газет. Її довго редакція не хотіла друкувати, а я їй наполягав. Та правду кажуть: рукописи не горять. 6 листопада 1999 року її надрукували. Випадковість, не мали що друкувати? Ні, стаття з'явилася саме в потрібний час і в потрібному місці. 14 листопада 1999 року відбувся другий тур виборів

Президента України, в якому лідер комуністів Петро Симоненко протистояв Леоніду Кучмі. Тодішня влада провела успішну кампанію протиставлення свого кандидата представнику комуністичної ідеології, яку, зрозуміло, народ не підтримував. Тоді комуністам пригадали і геноцид 1932-1933 років, і сталінські репресії, і пакт Молотова-Ріббентропа. Тоді ж знадобилася і моя скромна стаття. Я її завершив так: „Авторський колектив підготував і видав надзвичайно корисну в усіх відношеннях книгу, котра, глибоко переконаний, припаде до душі всім, кому не байдужа наша історія, якою б трагічною вона не була. Особливо це потрібно знати молодим, щоб вони ніколи не допустили повернення до сталінізму, геноциду, фашизму”. Статтю надрукували без суттєвих скорочень, а додали наприкінці публікації всього один рядочок: „А потуги реанімувати комуністичне минуле, ніде правди діти, ще є. Задумаймося, що нас чекало б, якби певним силам із КПУ вдалося прийти до влади”. Ось приклад, як можна використати суто теоретичну статтю для вирішення конкретних практичних завдань.

Президентська кампанія 2004 року носить зовсім інше забарвлення. Серед трьох реальних кандидатів, які представляють опозицію, влада боїться тільки одного – Віктора Ющенка, який виступає від імені всього українського народу. Провладні агітатори та вісімнадцять технічних кандидатів роблять все для того, щоб затушувати загальноукраїнський масштаб постаті Ющенка, знівелювати основний зміст виборчої кампанії, який полягає в тому, що Віктор Ющенко – народний кандидат, а Віктор Янукович – кандидат від влади. Якщо в 1999 році виборців лякали комуністичною ідеологією, то сьогодні на перший план вийшли гасла українського націоналізму, сепаратизму, які співставляють з фашизмом. Це робиться не випадково, адже переважна більшість населення русифікованого українського Сходу не розуміє багатоманітність терміну „націоналізм”, боїться навіть самої термінології. Для аргументації наводяться сторінки історії Другої світової війни, коли УПА вела боротьбу не лише проти німців, але й проти сталінського тоталітарного режиму. Мусується проблематика „кривавих розправ бандерівців”, „братського союзу українських націоналістів і гітлерівських фашистів” тощо. Тарас Чорновіл (вдало підібраний владою для критики Ющенка) відверто заявляє, що нацисти (скорочена назва „Нашої України” – М.В.) є синонімом фашистів. А який нормальний українець може підтримати фашизм? Роман Козак, який, ніби-то, представляє українських націоналістів, а насправді є звичайним провокатором, намагається переконати виборців, що ОУН йде разом з Ющенком проти існуючої влади. Нещодавні мітинги, які організувала влада в підтримку Януковича, відбувалися під гаслами „Фашизм не пройде”, „Нацизм – сучасний фашизм”, а з трибуни Верховної Ради депутати від більшості, яка канула в лету, почали відверто погрожувати прихильникам Ющенка репресіями.

Як бачите, прийшов час знову повернутися до з’ясування деякої політологічної термінології, зокрема націоналізму, хоча, правду кажучи, для сучасної науки ці питання давно вирішені. До речі, мої студенти вільно володіють знанням різноманітних теорій націй і націоналізму, серйозно не сприймаючи спроби деяких знавців від політології маніпулювати цим терміном. Вони добре розуміють, що сам термін нікому не загрожує. Небезпечними є люди, які його використовують в потрібному для них трактуванні, розпалюючи при цьому національну ворожнечу.

Слово „націоналізм” вперше згадується у XV столітті: в Лейпцігському університеті під час диспуту між професорами чеської нації та їх опонентами, що входили до складу інших об’єднань. Тоді воно означало певну університетську спільноту. В другій половині XIX століття термін „націоналізм” ототожнювався з боротьбою за національні права. З часів Першої світової війни „націоналізм”, особливо

в масовій свідомості, набув негативного значення, ототожнюючись з ксенофобією і національною ворожнечею.

На думку Ентоні Сміта, термін „націоналізм” має різні значення: 1) процес формування та утвердження нації або національних держав загалом; 2) усвідомлення розуміння незалежності до нації, поєднане з прагненням її безпеки й процвітання; 3) мова і символізм; 4) ідеологія; 5) суспільний і політичний рух.

Нерідко націоналізм і патріотизм вживаються як синоніми. З цим погоджується Луїс Снайдер, який вважає, що патріотизм стоїть ближче до таких понять як батьківщина, країна, місце проживання; патріотизм виник раніше націоналізму; за своєю природою патріотизм не має агресивного характеру, це почуття, спрямоване на захист. Слово „шовінізм” (від прізвища полковника наполеонівської армії Ніколя Шовна де Рошфор) виникло як відповідна романтизована форма патріотизму. Децю пізніше під шовінізмом розуміли екстремальний націоналізм, ксенофобію, національну і расову нетерпимість. Проведення межі між націоналізмом, патріотизмом і шовінізмом може бути чисто умовно. Необхідно погодитись із твердженням професора Г.Касьянова, що „залежно від конкретної історичної ситуації „найшляхетніший” патріотизм може перетворитися на шовінізм, який, своєю чергою, зацікавлена сторона здатна охарактеризувати як історично зумовлений, прогресивний націоналізм, який, у свою чергу, є виявом патріотизму – і так далі, без кінця”.

Г.Кон писав, що націоналізм має багато спільного з фашизмом і нацизмом. Однак, між ними є суттєва відмінність. Для націоналіста нація – це етнічна спільнота, що вирізняється власною історією та мовою, члени цієї спільноти – це вільні громадяни, які мають рівні права і обов'язки у своєму територіально чітко окресленому „домі”. Мета націоналістів – підтримка життєдіяльності цієї спільноти, її автономії та єдності. Фашизм, зі свого боку, схильний убачати в нації засіб, зняряддя застосування сили щодо інших націй. Його прагнення більш експансіоністське, аніж спрямування на внутрішнє буття нації, він хвибує на тоталітарність. Саме тому сучасні дослідники пишуть (і навіть захищають дисертації) про історичні паралелі між гітлерівським нацизмом, фашизмом Муссоліні та ленінізмом і сталінізмом.

В залежності від того, що лежить в основі поняття „націоналізм” (ідеологія, доктрина, форма суспільної свідомості), розрізняють різноманітні типології націоналізму, окремі з яких вже стали класичними. Їх детально проаналізував Г.Касьянов. Ми ж зупинимось тільки на деяких.

Класична типологія націоналізму Карлтона Гейза, згідно з якою націоналізм бере свій початок наприкінці XVII століття і проходить наступні етапи: гуманістичний націоналізм (Руссо, Гердер); яacobініський націоналізм; традиційний націоналізм (орієнтація не на революційні методи, а традиційні); ліберальний націоналізм, прихильники якого доводили право націй на свою державу; інтегральний націоналізм, який відкидав основні гуманістичні принципи.

Типологія Луїса Снайдера, в основі якої лежить еволюція ідеології націоналізму, ділиться на чотири фази: 1) 1815-1871 – фаза „інтеграційна”, в ході якої відбувся перехід від феодалізму до державного об'єднання (Італія, Німеччина). На цій фазі націоналізм – творча сила; 2) 1871-1900 – „підризна фаза”, під час якої занепадають давні політичні утворення. На цій фазі націоналізм виконує роль руйнівної сили; 3) 1900-1939 (1945) – „агресивна фаза” з її кульмінацією у вигляді нацистської „оргії”. Націоналізм наближується до імперіалізму; 4) 1945 – до наших днів – „сучасна фаза”, в ході якої націоналізм перетворюється у всесвітнє явище.

Типологія Ентоні Сміта поділяє націоналізм на етноцентричний і поліцентричний; початковий і розвинутий; успішний і невдалий; антиколоніальний та інтернаціональний; сепаратистський та діаспорний; іредентський та глобальний.

Класифікація Макса Гайдмана визначає такі типи націоналізму: націоналізм пригноблених народів; іредентський націоналізм; запобіжний націоналізм; престижний націоналізм; свідомий націоналізм; підсвідомий націоналізм. І на цьому типології націоналізму не закінчуються.

Під націоналізмом ми, прихильники Віктора Ющенка, розуміємо природний рух української нації за збереження своєї ідентичності, культурної самобутності, за політичне самоствердження національної Української держави. Разом з тим, ми рішуче засуджуємо крайні форми націоналізму – національний екстремізм та шовінізм. Під першим ми розуміємо різновид політичного екстремізму, що апелює до національної ідеї, гіперболізуючи значення національних завдань, проявляючи непримиренність, схильність до використання насильницьких, у тому числі збройних методів боротьби. Ми рішуче засуджуємо шовінізм, розуміючи під ним націоналізм панівної нації, що обґрунтовує або домагається на практиці панування над іншими народами в силу своєї уявної вищості.

Звернемось до історії. Готуючись до розв'язання Другої світової війни, Гітлер поставив перед собою одне з центральних завдань – розчленування й ліквідація Чехословаччини як держави. Він вдало використав „проблему” німецької національної меншини в ЧСР й добився на Мюнхенській конференції 1938 року передачі Німеччині Судетської області, в якій проживали німці. Хоча, відзначимо, що з боку чехословацького уряду не було зафіксовано жодних утисків щодо судетських німців. Аналогічно поступили арбітри в Європі – Німеччина та Італія – під час Віденського арбітражу 2 листопада 1938 року. Ще 29 вересня 1938 року було прийнято „Доповнення до угоди, підписаної в Мюнхені між Німеччиною, Великобританією, Францією і Італією”, в якому констатувалося, що „як тільки буде врегульоване питання про польську і угорську меншини в Чехословаччині, Німеччина та Італія зі свого боку нададуть Чехословаччині гарантію”. ЧСР поступилася Угорщині 171.711 населення, з яких 33.324 були українцями, 16.463 чехами і словаками, 82.179 угорцями. Мораль нашої думки така: по-перше, вищеназване свідчить про використання національних проблем у великій політиці; по-друге, такі відносини між Німеччиною та Чехословаччиною необхідно розцінювати як відносини панування й підлеглості. В даному випадку, прикриваючись радикальним націоналізмом, Гітлер посягав на суверенітет іншої держави.

Інший приклад. В.Ленін, готуючи Жовтневий переворот, неодноразово піддавав критиці політику царизму по відношенню до націй, називаючи Росію – „тюрмою народів”. Але чи вирішила національне питання більшовицька революція? Заявляючи про право націй на самовизначення, Ленін, прийшовши до влади, розцінював цю справедливую вимогу народів як сепаратизм, буржуазний націоналізм. Отже, в умовах панування казарменного соціалізму неможливо вирішити національне питання, бо як тільки національна еліта заявляє про відокремлення, як починаються репресії пануючих над підлеглими (пригадаймо славетні імена Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола, Левка Лук'яненка та багатьох інших). Вояків УПА теж тривалий проміжок часу вважали (а дехто вважає ще й тепер) запеклими українськими буржуазними націоналістами. Цікавий факт. На Нюрнберзькому процесі 1946 року генеральний прокурор СРСР М.Руденко вимагав прирівняти воїнів УПА до фашистських злочинців, однак представники США, Великобританії та інших країн-переможниць у війні відхилили цю пропозицію, виходячи з того, що УПА вела справедливую боротьбу за національне визволення, а це невід'ємне право будь-якого народу. Хіба не має рації Віктор Ющенко, коли з цього приводу пише: „Українці воювали в різних мундирах, багато було і тих, хто мав мужність почати визвольну боротьбу під власними прапорами. Насправді місце у світовій війні за людяність проти тоталітаризму визначали не тризуб

чи зірочка на пілотці. По один бік у ній – радянські солдати, партизани та воїни-повстанці, що воювали з німецькими загарбниками. По інший бік – ті, хто знищував полонених у таборах смерті й топив у морі біженців із Кенігсберга”. Хіба це не цивілізований підхід до вирішення проблеми, який свідчить про європейський тип мислення і переконань Віктора Ющенка?

Дозволю собі знову повернутися до головного змісту цьогорічної президентської виборчої кампанії, яку деякі політтехнологи та власть імуші хотіли б звести до протистояння між стабільністю, державницьким мисленням (В.Янукович) та розпалюванням ворожнечі, розколом України на Схід і Захід (В.Ющенко). Якою ж буде Україна за президентства Віктора Ющенка?

„Я бачу Україну справедливою і заможною європейською державою. Де кожна людина може реалізувати свої можливості, не шукаючи кращої долі за кордоном. Де кожен, хто бажає працювати, має роботу і гідну зарплату. Де кожна дитина може отримати якісну освіту. Де кожен громадянин має доступ до належного медичного обслуговування; кожна літня людина отримує гідну пенсію. Де надійно захищене життя – сім'я, материнство і дитинство. Де шанують ветеранів. Де влада користується довірою і повагою громадян. Де державні чиновники компетентні і законотворчі, отримують високу зарплату і не беруть хабарів. Де всі рівні перед законом; де кожен із нас, а не лише багаті, може захистити свої права у суді. Де надійно гарантовані свобода думки, свобода слова, свобода совісті. Я бачу Україну державою, яку шанують і цінують її власні громадяни і до якої з повагою ставляться у світі. Я бачу Україну, в якій житимуть, як казав Олександр Довженко, „по закону Божеському і людському”. Таким є націоналізм Віктора Ющенка, який немає нічого спільного ні з політичним екстремізмом, ні з шовінізмом. Такими націоналістами є мільйони українців, які перестали боятися цього слова, що ним нас лякали впродовж століть. Шановні читачі, не бійтеся слів, вони ніколи вам не зашкодять. Бійтеся тих, хто ними маніпулює, намагаючись посіяти страх і зневіру.

МИКОЛА РЯБЧУК: „ПОЛІТИКА ВІКТОРА ЮЩЕНКА БУДЕ НЕ ПРОЮЩЕНКІВСЬКОЮ, А ПРОУКРАЇНСЬКОЮ”

У Львові, який справедливо вважається крупним науковим і культурним центром, є багато істориків та політичних публіцистів, проте книги лише двох викликають величезний резонанс в українському суспільстві, близькому і далекому зарубіжжі. Директор Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка професор Ярослав Грицак в останній своїй праці „Страсті за націоналізмом” (2004) чітко заявив: „Хочу ствердити, що Україна має саме стільки націоналізму, скільки потрібно, щоби забезпечити належний мінімум політичної стабільності в державі”. Дослідник доводить, що в сучасних умовах відбувається закономірний процес зближення двох Україн – Східної (проросійської) та Західної (соборницької).

Протилежну позицію займає найвідоміший український політичний есеїст Микола Рябчук. Його книги „Від Малоросії до України”, „Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і „розбудова держави”, „Дві України: реальні межі, віртуальні війни” присвячені актуальним проблемам українського націотворення. Якщо Я.Грицак не бачить великого трагізму в роздвоєності України, то Микола Рябчук відзначає: „Суспільна амбівалентність, що виникла в Україні внаслідок десятиліть